

хрестоматійного тексту поеми «Кавказ» Шевченка. Але, адресуючи власне бачення безсмертного твору студентам, аспірантам, магістрам і взагалі широкому загалу охочих, зумів віднайти і висвітлити нові грані твору і в царині духу, і в царині форми.

У безмежному морі досліджень про Поета О.Ткачук віднайшов ті, що найбільше відповідають його власним магістральним шляхам проникнення в глибини підтексту. Як знавець і дослідник проблеми на рації, він спирається на літературно-теоретичні думки О.Білецького, М.Бахтіна, І.Франка, М.Зерова, І.Дзюби, М. Бердяєва, М. Костомарова, Ю. Івакіна й інших. Але й сам тонко розуміє поетичну неперевершеність шевченкового слова як такого і асоціативність тексту-дискурсу на обширах інтертекстуальності.

Відтак, відштовхнувшись від глибокого, я б сказала, імагогічного теоретичного вступу й обґрунтування, насиченого найновішою і усталеною термінологією (студенти ж бо будуть читати!), автор монографії-посібника переходить до іншого стилю – яскравого, романтично-захоплюючого.

Кавказ як стрижень, як домінанта асоціюється із нестерпним, задушливим повітрям імперії, яке нищило все живе, волелюбне, творче. Й О.М. Ткачук проникливо пише про згубний дух атмосфери, спираючись на яскраві приклади непокори. Кавказ у нього і символ, і амбівалентна домінанта, яка урухомлює сюжет поеми: Кавказ – осередок гніву народу свого і Кавказ – місце, куди цар відправляє на смерть непокірливих. Той же Лермонтов, на якого посилається автор монографії, поет, якого цар відправив на Кавказ згинув, лишив і вдома нестерпне:

Прощай, немытая Россия,
Страна рабов, страна господ,
И вы, мундиры голубые,
И ты, послушный им народ.
Быть может, за хребтом Кавказа
Сокроюсь от твоих пашей,
От их всевидящего глаза,
От их всеслышащих ушей.

Дослідник прагне розкрити багатовекторність домінанти Кавказ, багатозаровість смислів її і як символу. Й такі прояви символу, як знак, метафора, образ, алегорія, поняття, одухотворення, міф – це не сурогати символу, як вважає К. Свасьян⁵⁷, а різні його іпостасі. І Т.Шевченко геніально використовував цю гнучкість образу, а О. М.Ткачук відчув це і довів у монографії. Стрижневий образ тут вибудовує потужний ряд сенсів і значень в ореолі одухотворення.

Може, й не слід так категорично підтримувати твердження Івана Дзюби про те, що поема «Кавказ» – «найвищою мірою «інтимний твір... Він не «тему» розкривав, а себе, стан свого «Я» в ті хвилини високого гніву й болю»⁵⁸. «Складна суб'єктна організація поеми» – ширше, ніж самовиявлення поетового «Я» або той суб'єктний синкретизм, що навколо ліричного героя. «Кавказ» – поема революційна, гнівна, нетерпляча до пристосуванців, це злет духу і активний заклик до спротиву на всі часи, до всіх поневолених.

Тут переважає не інтимне, а вселюдське, проте й інтимне, особистісне, емотивне – це потужний фон шевченкової творчої індивідуальності. Це – незмінне. Шалений вибух сарказму, гніву й іронії ніби виснажує поета, знесилений, він завершує поему, як і почав – посланієм другові Якову де Бальмену, жертові Кавказу, словами неочікувано ніжними, проникливими:

Вітер тихий з України
Понесе з росюю
Мої думи аж до тебе...⁵⁹

Утворюється своєрідна обрамленість композиції. Ніжність огортає цей твір від присвяти: «Искреннему моему Якову де Бальмену» до щемкого її завершення.

О.М. Ткачук простежив усі випромінювання змісту поеми «Кавказ». А може, й не всі... Підтекст цього твору генія невичерпний до кінця, не все ще декодовано, не вся таїна його розкрила себе.

⁵⁷ Свасьян К. Пробелма символу в сучасній філософії / К. Свасьян. - Єреван : АН Вірменської РСР, 1980. - С. 94.

⁵⁸ Дзюба І. Т.Г. Шевченко. Життя: творчість. □ К. : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2008. - С. 328.

⁵⁹ Де Бальмен Яков Петрович (1813-1845), художник, офіцер, загинув на Кавказі.

Приємно, що молодий дослідник охоче цитує поезії різних авторів, долучає до краси поетичного слова не лише своїх вихованців, поєднуючи аналіз форми з глибинним теоретичним його осмисленням, хоча отих термінів (гетеродієгетичний наратор, гомодієгетична парадигма, фокалізація, автодієгетичний оповідач, епістемологічно-когнітивний інструментарій, коваріантні смисли й ін.) трохи забагато. Це – для докторської дисертації, а зараз перед нами посібник для молодих.

Загалом монографія Олександра Ткачука справляє приємне враження завдяки широкій ерудиції дослідника, філологічному професіоналізмові, любові до Шевченка і його творчості, вмінню зацікавити реципієнта.

Микола Ткачук (Тернопіль),
Микола Зимомря (Дрогобич)

Шлях, освітлений правдою

(Дорошенко Ю. О. Без догмату. Релігійні магістралі. – Київ: Ярославів Вал, 2012. – 733 с.)

Рецензована збірка належить до тих видань, на які зацікавлений читач в епоху незалежності Української держави видається особливо спраглим. Чому? Відповідь на це лаконічне запитання дасть не кожний, ба навіть тоді, якщо на нього прагне відповісти тонкий знавець богословської проблематики. Тому й не дивно, що ми з нетерпінням розгортаємо саме цю працю. Скажемо одразу: вона заслуговує на широкий розголос. І не тільки тому, що йдеться про чітко окреслену мету опрацювання цілої низки часом неоднорідних питань; ведемо мову про їхню розмаїтість у панорамному контексті. Варто підкреслити: важливе звучання зібраних у книжці статей. В їхній основі така авторська позиція, яка націлена на конкретику, об'єктивне висвітлення багатьох аспектів релігійного життя в Україні загалом і церкви – зокрема. Перед нами, поза всяким сумнівом, комплексна праця. На її сторінках можна віднайти сенс протистояння різних конфесій, що точиться – в Україні, власне, щонайменше упродовж останніх двох-трьох десятиліть. Так, тут нема так званих фраз-загальників, що зазвичай лишень затуманюють зір; тут – пристрасне прагнення долучити читача до правдивих фактів, подій, а відтак – тенденцій, які розгортаються в різних куточках (ні, не регіонах, бо тут важко вжити це чужоземне поняття) Шевченкової Вітчизни як молодого, але всуціль потужного державного утворення. Кажемо, розгортаються, бо мають місце й далекі від праведності сценарії, де справді Божий промисел так занурений, що його годі й розпізнати. Натомість маємо глибоко замасковані діяння. З них проступають нерідко стереотипні постулати, імперські синдроми кризь призму «потворних контамінацій», позначених орієнтирами передусім Православної церкви Московського патріархату. Що ж, Христове твердження – «За слова свої будеш виправданий і за слова свої будеш осуджений» (Мф. 12, 37) – нині особливо актуальне.

Книжці передують вступне слово «До читачів» Патріарха Української і всієї Руси-України, предстоятеля Української православної церкви Київського патріархату Філарета, а також змістовна передмова «Тернистий шлях Українського православ'я», яку спеціально написав для цього видання академік НАН України Микола Жулинський. Визначний учений наголошує: «Юрій Дорошенко на конкретних фактах доводить, що УПЦ Київського патріархату не є політично ангажованою Церквою, як Російська православна церква. Журналіст пояснює, у чому різняться позиції цих двох конфесій – насамперед у тому, що Московський патріархат служить Російській державі, а Київський – передовсім, українському народові». Поміж рядками згаданої передмови міститься примітний історичний факт, який замовчується. Тому про нього не всі православні знають, хоч він має вагоме тло. Микола Жулинський слушно виокремлює цей акцент, вказуючи, що «в 1686 році лише завдяки хабарам Константинопольському патріарху Діонісію IV Московський патріархат домігся підпорядкування собі Київської митрополії». Звісно, все це спричиняє певні складнощі для непосвяченого, щоб адекватно зрозуміти, збагнути й засвоїти окремі з аналогічних реалій. А все ж кожна з них органічно пов'язана із самоздійсненням української нації, її історичних, суспільно-політичних, культурно-освітніх і, зокрема, духовних можливостей. Адже українському народові судилося упродовж століть перебувати в обставинах, диктованих системою інгібування. А в її межах фактично відсутні первинні умови для природного розвитку організму. Тому церква, якщо вона стоїть на боці народу, відіграє першорядну роль в утвердженні змісту національної свідомості та становленні її самобутності. Видається переконливим ще одне аргументоване судження Миколи Жулинського: «Повернення до віри, заглиблення в історію рідної Церкви, усвідомлення величчя духовних традицій рідного народу і здатності

українців посісти гідне місце в православному світі, засудження новітнього духовного імперіалізму й колоніалізму – усі ці теми широко висвітлені у збірнику Юрія Дорошенка».

Так, справді, в особі автора книжки маємо інтелектуала, який свідомо оминає перегуки з конформізмом; він чітко обґрунтовує свої висловлювання про штучно ускладнений світ міжконфесійних відносин в сучасній Україні. Останнє – це результат історичної зумовленості, яку диктували за попередніх епох українському народові носії інших/інакших культур. Згадати б грамоти, скажімо, Сигізмунда I від 1538 року, царя Федора Олексійовича від 1680 року, зміст якої підтвердив відповідним указом Петро I в 1720 році. Повсюди завуальовані інструменти впливу на долі народу по обох берегах Дніпра...

Треба підкреслити: Юрій Дорошенко, нині Заслужений журналіст України, набував творчого досвіду не тільки на рівні тісної співпраці з багатьма періодичними виданнями («Вечірній Київ», «Україна молода», «Молодь України», «Дзеркало тижня», «День», «Пам'ять століть», «Голос православ'я», «Православний вісник»), але й тоді, коли виконував обов'язки прес-секретаря та радника Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета. Одне слово, він був безпосередньо у горнилі тих перебігів, яких зазнало вітчизняне православ'я після 90-х рр., власне, з проекцією на діяльність УПЦ Київського патріархату, УПЦ Московського патріархату, відродженої Української греко-католицької церкви, відновленої Української автокефальної православної церкви тощо. Часом видається: хтось вміло керує цілою системою дзеркал, що помножують як уявні, так і реальні предмети. Це творить певну небезпеку, оскільки державотворчі інституції ще й досі потребують кореневого зміцнення, а не їхнього розхитування. Чи не цікаво? Іноді уславлення національних героїв Шевченкового народу нерідко ставиться під сумнів можновладцями сусідніх держав (ба навіть, що найбільш боляче, і окремими діячами з прихильною рецепцією фактів з історії України, її культурних традицій, духовних устремлінь).

Отже, значення рецензованої праці годі переоцінити. Воно полягає і в тому, що автор окреслює «сміслові поля» релігійної проблематики, сказати б, «без догмату»; він прагне вивчити й дослідити сутність «міжконфесійних відносин» (перший розділ, с. 15–320), з одного боку, й «державно-церковних відносин» – з іншого (другий розділ, с. 321–374). Щоправда, вони, тобто з огляду на змістове наповнення, нерівномірні. Адже перший розділ містить 75 публіцистичних виступів Юрія Дорошенка, а наступний – 21. І все ж між ними проступає логічний взаємозв'язок: обидва складники творять цілісність. Її доповнюють, у свою чергу, такі розділи, як «Секти» (с. 375–442), «Інтерв'ю» (с. 443–568), «Портрети» (с. 569–692) та «Коментарі» (с. 693 – 725).

Що найбільше привертає увагу, читаючи про поступ Юрія Дорошенка як пристрасного журналіста релігійними магістралями? Це – передусім фактологічний масив, а також глибоко осмислена інтерпретація – вмонтованих у канву розповіді – компонентів. Автор акцентує на новітніх інноваціях, що характерні для розвитку віток українського православ'я наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Він актуалізував той контекст, що охоплює нерідко й морально-етичну зумовленість різних, не в останню чергу, й дискусійних витків з боку ієрархів. І це дуже важливо, оскільки йдеться також як про релігійну, так і про соціальну вмотивованість того чи іншого акту. Звідси випливає доволі вагоме заперечення багатьох безпредметних думок стосовно, приміром, ролі церкви в процесі консолідації нації, відстоювання ідентичності й духовних інтересів українського народу на його ж етнічних землях. Йдеться також про захист з боку церкви суспільної моралі, про боротьбу проти різних негативних явищ, що останнім часом набули сталої тенденції (корупція, несправедливе збагачення тощо). Юрію Дорошенку вдалося загалом добре показати масштабність аналізованої проблематики в контекстах епохи, діяльності багатьох постатей «на крутих віражах Патріархатів» (с. 74). Він шукає свої ходи, щоб унаочнити чи розширити горизонти бачення феномену міжконфесійної ситуації в Україні, а звідси й історичної значимості Української православної церкви Київського патріархату щодо консолідації українського суспільства у взаємодії, наприклад, з УГКЦ. Тренованим оком журналіста він зіставляє факти, розкриває на тлі розрізнених підходів ознаки православного фундаменталізму, шукає відповідь викликам часу випробувань («УАПЦ: випробування єдністю»; «Помісний шлях УПЦ: крізь терни до зірок»; «Чи такі страшні греко-католики, як їх малюють?»; «Києву – Київський патріархат»). Чимало матеріалів мають міждисциплінарний ракурс, що, без сумніву, містить пізнавальний характер для різних категорій читачів. В непоодиноких випадках Юрій Дорошенко зримо підводить реципієнта до думки про «потрібне єднання українства», про «перевагу духовних цінностей над матеріальними», про систему образів, скажімо, у світлі «концепції відносин Церкви та держави у поглядах В'ячеслава Липинського» (с. 659 – 665).

А недоліки? Вони мають місце, у першу чергу, там, де Юрій Дорошенко як журналіст радше фіксує факт, аніж його інтерпретує («Канонічна дуля», «Кому свистів Свистун?»; «Грузинський вектор українського православ'я»). Та вони належать до так званого враження від «діалогу з підтекстом». Тут характерними видаються такі статті, як, приміром: «Депутатські ласки для африканських пастирів», «Як